

بیمهٔ ریسکهای سیاسی

مهرداد خواجه‌نوری

کارشناس متخصص بیمه

۱. سابقه

بیمهٔ ریسکهای سیاسی (political risks) که برای صادرکنندگان به کشورهای کمتر توسعه یافته یا کشورهایی با عدم تعادل سیاسی، تنظیم می‌شود، یکی از مهم‌ترین تحولات جدید در صنعت بیمه است.

گرچه لویدز لندن سالیان زیادی است که برای «خطر جنگ» بیمه قبول می‌کرده، اما این بخش دولتی در قالب سازمانهای مستقل مورد حمایت بوده که زمینهٔ ایجاد و توسعهٔ بازار بیمهٔ «ریسکهای سیاسی» را فراهم کرده. این سازمانهای دولتی، مثل COFACE (فرانسه)، E.C.G.D. (انگلیس) و Hermes (آلمان)، کماکان مهم‌ترین عرضه‌کنندهٔ بیمه برای ریسکهای سیاسی هستند. هرچند از اوایل دههٔ ۱۹۷۰ میلادی و به‌ویژه از هنگامی که لویدز در سال ۱۹۷۴ بیمهٔ «سلب مالکیت» را پذیرفت، یک بازار بیمهٔ بازرگانی مکمل سازمانهای مستقل دولتی، پدید آمد. بخش خصوصی در اروپا و آمریکا، اینک نقش بسیار مهمی در رشد بازار بیمهٔ ریسکهای سیاسی ایفا می‌کنند. این نقش، که روز به روز توسعه می‌یابد، هم در زمینهٔ رقابت با سازمانهای دولتی عرضه‌کننده این‌گونه بیمه‌نامه‌هاست و هم در زمینهٔ ارتقای تکنیکهای تأمین بیمه‌ای. روشهای ابداعی بیمه‌گران، کارگزاران بیمه و مشتریان باعث شده که بازارهای بیمه، به‌طور منظم انواع جدیدی از بیمهٔ ریسکهای سیاسی را در جهت تکمیل بیمه‌نامه‌هایی که صندوقهای دولتی تضمین صادرات ارائه می‌کنند، عرضه نمایند.

۲. بازار بیمه

به‌غیر از صندوقهای تضمین صادرات مورد حمایت دولتها، بیمه‌گران اصلی در بازار بیمهٔ ریسکهای سیاسی اینها هستند. به‌نام برخی از صندوقهای تضمین صادرات دولتی، به این دلیل

در زیر اشاره می‌شود که به‌تازگی حاضر به صدور بیمه‌نامه برای ریسکهای سیاسی در سطح بین‌المللی (و نه فقط صادرکنندگان همان ملیت خودشان) شده‌اند:

۱-۲. NCM Credit Insurance Ltd

صددرد سهام این شرکت انگلیسی متعلق به شرکت NCM، بزرگترین شرکت بیمه اعتبارات در هلند است. بخش انگلیسی شرکت در واقع جانشین شرکت Insurance Services Group است که بخشی از E.C.G.D. (صندوق تضمین صادرات دولتی انگلیس) بود. این شرکت در سال ۱۹۹۳ برای در حدود ۱۵ میلیارد پوند از صادرات انگلیس، بیمه «ریسکهای سیاسی» صادر کرده است.

شرکت NCM هلند در ضمن شرکت دیگری به نام NCM International دارد که ترکیبی از بیمه ریسکهای سیاسی و بیمه اعتبارات را از طریق شعبه‌های خود در امریکا، بلژیک و کشورهای اسکاندیناوی به صادرکنندگان جهان ارائه می‌دهد.

۲-۲. Trade Indemnity

این شرکت انگلیسی گرچه بیشتر در زمینه بیمه اعتبارات در داخل انگلیس فعال است، اما در سال ۱۹۹۳ برای حدود ۵ میلیارد پوند از صادرات انگلیس و سایر کشورهای جهان، بیمه «ریسکهای سیاسی» صادر کرده و دارای شعبه‌های فعالی در کانادا و استرالیا است. صادرکنندگان بزرگی که علاقه‌مند به همکاری با این شرکت هستند، سرویس عالی و حرفه‌ای آن را ترجیح داده‌اند.

۳-۲. Namur

یک شرکت بیمه بلژیکی است که شرکت بیمه Gerling آلمان آن را خریده، که خود نیز از بیمه‌گران مهم این رشته است، و در انگلیس و فرانسه نیز بسیار فعال.

۴-۲. American International Group

این شرکت امریکایی که بزرگترین بیمه‌گر بین‌المللی جهان است، از سال ۱۹۷۴ به صدور بیمه «ریسکهای سیاسی» اقدام کرده و هم‌اینک کامل‌ترین مجموعه بیمه «ریسکهای سیاسی» را از جمله در قالب طرحهای مازاد خسارت (excess of loss) و catastrophe ارائه می‌دهد که طرحهای اخیر از جمله برای مؤسسه‌های چند ملیتی عظیم بسیار مناسب است. این شرکت در بیش از ۱۳۰ کشور جهان فعالیت دارد.

۵-۲. COBAC

شرکت SFAC که بزرگترین شرکت بیمه اعتبارات داخلی فرانسه است، اکنون مالک

این شرکت بلژیکی است که علاوه بر بیمه «ریسکهای سیاسی» در زمینه صدور بیمه اعتبارات نیز فعال است.

۲-۶. COFACE

این صندوق تضمین صادرات (دولتی) فرانسه به تازگی فعالیت بین‌المللی خود را توسعه داده است. COFACE علاوه بر دفتری که در انگلیس باز کرده و برای صادرات از انگلیس بیمه ریسکهای سیاسی صادر می‌کند، اخیراً یک شرکت انگلیسی را (که قبلاً متعلق به COBAC بود) به نام London Bridge Finance خریداری کرده که می‌تواند براساس فروش سالیانه، هم بیمه «ریسکهای سیاسی» و هم بیمه «اعتبارات» صادر کند.

۲-۷. Hermes

بزرگترین شرکت بیمه اعتبارات آلمان است که هم برای خود و هم برای دولت‌اش آلمان، ریسک سیاسی می‌پذیرد.

این شرکت نیز با تمایل به بین‌المللی شدن، اکنون هم در انگلیس و هم در ممالک اسکانندیناوی فعال است و به زودی در مجارستان نیز آغاز به کار خواهد کرد. تخصص Hermes در صدور بیمه‌نامه برای بازارهای بین‌المللی و از جمله مهم‌ترین بیمه‌گر شرکتهای چند ملیتی مستقر در کشورهای OECD است.

۲-۸. CIII

یک شرکت بیمه آمریکایی متعلق به Citibank که در این رشته فعالیت می‌کند.

۲-۹. FCIA

یک شرکت بزرگ آمریکایی در زمینه بیمه اعتبارات و بیمه «ریسکهای سیاسی» است که اخیراً علاقه‌مند به صدور بیمه‌نامه در آن بازارهای بین‌المللی شده است که با آمریکا معامله تجاری دارند.

۲-۱۰. Commercial Union

این شرکت بیمه عظیم انگلیسی هم علاقه‌مند است که از بیمه‌نامه‌هایی که برای بازارهای بین‌المللی در زمینه ریسکهای سیاسی صادر می‌شود، سهمی بگیرد.

۲-۱۱. Exporters Insurance Company

یک شرکت بیمه متقابل (Mutual) مستقر در برمودا که برای مشتریانی که می‌خواهند برای اموال مستقر خود در سایر کشورها بیمه ریسکهای سیاسی بگیرند، امکانات جالب توجهی را فراهم می‌کند، چراکه همه بیمه‌گذاران را در نگهداری کلیه ریسکهای پذیرفته شده، شرکت می‌دهد.

در سال ۱۹۷۳ این شرکت انگلیسی با پشتیبانی اتکابی صد درصد لویدز برای صدور بیمه «آدم ربایی» و «باج خواهی» تأسیس شد.

۱۳-۲. Lloyd's

این بزرگترین ظرفیت موجود «خصوصی» برای صدور بیمه «ریسکهای سیاسی» از سپتامبر ۱۹۹۴ از طریق تأسیس نهادی به نام Lloyd's International Trade Credit Facility و با همکاری سندیکای شماره ۳۳ (Hiscox) امکانات خود را توسعه داده است. هدف از این توسعه ظرفیت و فعالیت رقابت با سایر بیمه‌گران نیست. هدف ارائه آن پوششهایی است که امکان تأمین آن را بیمه‌گران دیگر فراهم نمی‌آورند و پذیرش چنین ریسک‌هایی، باعث تبلیغ توانایی سنتی لویدز در انعطاف و ابداع، می‌شود.

۳. تأمین (بیمه) موجود

در رشته بیمه «ریسکهای سیاسی» عمده‌ترین پوششها تحت دو سرفصل دسته بندی می‌شوند:

۱-۳. contract frustration

«اجرا نشدن قرارداد» شامل این دسته ریسک‌هاست:

۱-۱-۳. contract repudiation

صادرکننده در صورتی که با مخالفت یکطرفه خریدار روبه‌رو شود، دچار خسارت می‌شود. «مخالفت» به‌طورکلی در بیمه‌نامه این‌گونه تعریف می‌شود: «خریدار، قرارداد را مختومه می‌کند» درجایی که هیچ حقی در این زمینه طبق قرارداد ندارد و به وقتی که صادرکننده هیچ تقصیر مهمی (material default) در زمینه وظایف و تعهدات قراردادی خود نداشته است.

۲-۱-۳. ممنوعیت صادرات یا واردات (embargo)

ممنوعیت واردات در کشور خریدار یا ممنوعیت صادرات در کشور فروشنده می‌تواند باعث اجرا نشدن کامل قرارداد شود. اگر چنین ممنوعیتی در رابطه با کشور ثالثی باشد که قرار بوده، فروشنده، کالا (یا بخشی از آن را) از آن کشور فراهم کند، باز هم مشکل اجرا نشدن قرارداد به‌وجود خواهد آمد. چنین ممنوعیتی می‌تواند حتی نه در دوره همان قرارداد بلکه با عدم توافق به تمدید امتیاز واردات یا صادرات (به دلیل ممنوعیت) باعث زیان بیمه‌گذار شود.

۳-۱-۳. ممنوعیت خروج ارز

بسته به نوع پرداخت، صادرکننده می‌تواند حتی پس از پرداخت خریدار، موفق به

خارج کردن پول خود از کشور خریدار به دلیل مشکلات سیاسی یا اقتصادی آن کشور نشود. در چنین مواردی معمولاً دولت یا بانک مرکزی خریدار، مقررات کنترل خروج ارز برقرار می‌کنند که در نهایت باعث عدم امکان یا تأخیر در انتقال پول صادرکننده می‌شود.

۳-۱-۴. ضبط ضمانتنامه

بسیاری از خریداران از صادرکننده انتظار دارند که ضمانت بدون قید و شرط برای شرکت در مناقصات یا در مقابل پیش‌پرداخت یا اجرای قرارداد، ارائه دهند. از آنجا که این ضمانتنامه‌ها بدون قید و شرط است و به محض درخواست ذی‌نفع قابل پرداخت است، همیشه این ریسک وجود دارد که چنین درخواستی غیرعادلانه باشد. از طرف دیگر ممکن است، درخواست عادلانه باشد، اما تعهدات به دلیل عوامل خارج از کنترل صادرکننده انجام نشود (مثلاً ممنوعیت صادرات).

۳-۱-۵. شرط انقضا به دلیل فورس ماژور

معمول است که در قراردادها، شرط انقضا به دلیل فورس ماژور پیش‌بینی شود. در صورتی که توقف در اجرای قرارداد مثلاً به دلیل تأخیر در حمل و سایل مورد نیاز یک قرارداد به علت وقوع زلزله در آن منطقه باشد، صادرکننده زیان دیده است.

۳-۱-۶. بیع متقابل (countertrade)

امروزه در کشورهای گوناگون به دلایل مختلف، بیع متقابل افزایش می‌یابد. بیمه ریسکهای سیاسی در این معاملات از جمله تأمین‌دهنده وضعیتی است که کشور صادرکننده اولیه، کالای لازم را برای کشور خریدار فرستاده است، اما کالایی که باید در مقابل آن پس بگیرد، به دلایل مختلف در زمینه ریسکهای سیاسی (و نه مثلاً خشکسالی در مورد محصولات کشاورزی) دریافت نمی‌کند.

قراردادهای «بیع متقابل» روزمره در حال دگرگونی است و بازار بیمه ریسکهای سیاسی هم منظمأ در حال تحول و بهبود است.

۳-۱-۷. عدم تحویل کالای خریداری شده

خریداری که پول کالا را پیش‌پرداخت کرده است، اما در لحظه آماده شدن کالا نمی‌تواند به دلیل تصمیمات حکومت کشور محل اقامت فروشنده کالای خود را تحویل بگیرد، می‌تواند تحت تأمین بیمه ریسکهای سیاسی قرار گیرد.

۳-۱-۸. عدم پرداخت اعتبار اسنادی

این بیمه، که روز به روز، متقاضیان بیشتری می‌یابد، تأمین‌دهنده مواردی است که بانکهای

معمولاً دولتی (و گاهی خصوصی) از پرداخت مبلغ اعتبار اسنادی معامله شده به ذی‌نفع خودداری می‌کنند.

۲-۳. مصادره (confiscation)

«مصادره» تعبیر خلاصه شده بیمه‌نامه‌ای است که شامل مصادره شدن، تصرف (seizure)، ضبط (appropriation)، سلب مالکیت، بازپس‌گیری مالکیت یا اجاره یا تخریب ارادی است که توسط حکومت میزبان برقرار می‌کند و ریسک‌هایی که در زیر می‌آید را پوشش می‌دهد:

۱-۲-۳. مصادره سرمایه‌گذارهای ثابت یا دائم

شرکتها و مؤسسه‌های اعتباری که در تأسیس کارخانه یا عملیات فروش و توزیع، چه در شکل شعبه یا شرکتی با سرمایه‌گذاران محلی یا یک شریک خارجی دیگر، سرمایه‌گذاری کرده‌اند، با این خطر روبه‌رو هستند که دولت میزبان تصمیم به مصادره امکانات یا داراییهای ایشان بگیرد.

تصمیم به مصادره می‌تواند ناشی از اجرای برنامه «ملی کردن» صنایعی خاص باشد یا ناشی از تصمیم آن دولت برای مقابله با گروه خاصی از سرمایه‌گذاران خارجی یا محلی. برخی مواقع این تصمیم حکومت میزبان علنی اعلام نمی‌شود و به‌طور غیررسمی شرایط ادامه فعالیت سرمایه‌گذاران محدود و محدودتر می‌شود. بازار بیمه ریسکهای سیاسی آمادگی صدور بیمه‌نامه برای سرمایه‌گذارهای جدید و موجود را دارد.

۲-۲-۳. مصادره وثیقه‌های بانکی

بازار بیمه از جمله بیمه‌نامه‌های خاصی برای مؤسسه‌های اعتباری که اموالی را در کشورهای ثالث به‌عنوان وثیقه پرداخت وام قبول کرده‌اند، فراهم می‌کند. چنین وثیقه‌هایی، هم به شکل زمین و ساختمان هستند و هم به شکل سکوها‌های شناور نفتی.

۳-۲-۳. مصادره داراییهای در حرکت

مالکان کشتیها و هواپیماهایی که در سرزمینهایی با عدم تعادل سیاسی در حرکت و فعالیت هستند متقاضی بیمه ریسکهای سیاسی‌اند.

۴-۲-۳. مصادره اموال «در اجاره به شرط تملیک»

در بازار صادرات هواپیما، روش «اجاره به شرط تملیک» بسیار متداول است. سازندگان، اجاره‌دهندگان و سایر مؤسسه‌های اعتباری درگیر، علاقه‌مند به خرید بیمه ریسکهای سیاسی هستند که اگر در غیاب هواپیما، اجاره آنها پرداخت نشود، زبانی متحمل نشوند.

۵-۲-۳. مصادره ماشین‌آلات مقاطعه‌کاران

مقاطعه‌کاران خارجی در کشور میزبان، علاوه بر اینکه در خطر مصادره ماشین‌آلات قرار

دارند، از جمله با این ریسک مواجه‌اند که پس از خاتمه قرارداد، به ایشان اجازه داده نشود که ماشین‌آلات خود را از کشور میزبان خارج کنند.

۲-۶. آدم‌ربایی و باج‌خواهی

نیروی انسانی شرکتهای خارجی از جمله در کشور میزبان در خطر آدم‌ربایی و باج‌خواهی هستند. بازار بیمه ریسکهای سیاسی، از جمله پرداخت «باج» را متقبل می‌شود.

۴. مهم‌ترین شرایط عمومی بیمه ریسکهای سیاسی

۴-۱. دوره بیمه‌نامه

بیمه‌گران به دوره‌های بیش از سه سال علاقه‌ای ندارند، گرچه امکان تمدید بیمه‌نامه خریداری شده برای یک دوره میسر است. اصولاً در حال حاضر با توجه به تقاضای زیادی که برای خرید بیمه‌نامه برای دوره‌های کوتاه وجود دارد (به‌خصوص در مورد «عدم پرداخت اعتبارات اسنادی») با محدودیت «ظرفیت» بیمه‌پذیری بیمه‌گران، بیمه‌نامه‌های با مدت سه سال هم بسیار کمیاب است.

۴-۲. دوره انتظار

به‌طور معمول بعد از اعلام خسارت به بیمه‌گران، طبق شرط بیمه‌نامه، در حدود ۱۲ ماه بعد خسارت پرداخت می‌شود. گرچه در مورد برخی ریسکهای سیاسی، این دوره تا یک ماه هم تقلیل می‌یابد، اما در مورد کشورهای مسأله‌دار، این مدت از یک سال هم بیشتر می‌شود.

۴-۳. فرانشیز

به‌طور معمول فرانشیز بیمه ریسکهای سیاسی بین ۱۰ تا ۱۵ درصد است که این بخش از خسارت را بیمه‌گذاران تقبل می‌کنند. تنها استثنا در مورد بیمه «مصادره شدن» است که بدون فرانشیز هم صادر می‌شود.

۴-۴. مازاد خسارت (excess of loss)

صدور بیمه‌نامه با این شرط از آنجا که هم باعث کاهش حق بیمه می‌شود (که مورد پسند بیمه‌گذار است) و هم باعث دلگرمی بیمه‌گر است که می‌بیند بیمه‌گذار سهم مهمی از خسارتها را تقبل کرده است، رو به افزایش است. در چنین وضعی هرگاه خسارت‌های وارده بیش از حد توافق شده باشد، بیمه‌گر پرداخت می‌کند.

۴-۵. محرمانه بودن

یک شرط مهم بیمه‌نامه این است که وجود این بیمه‌نامه برای هیچ شخص ثالثی فاش نشود، مگر با مجوز شرکت بیمه.

۴-۶. استثنای مهم

بیمهٔ ریسکهای سیاسی معمولاً خسارتهای ناشی از موارد زیر را نمی‌پردازد:

- تقصیر اساسی بیمه‌گذار
- جنگ بین دولتهای بزرگ
- نوسانهای ارزی
- ورشکستگی خریدار (مگر آنکه شرکتی دولتی باشد).

۵. منابع

مکاتبات، بروشورها و بیمه‌نامه‌هایی که شرکتهای کارگزاری بیمهٔ مندرج در زیر در اختیار اینجانب قرار داده‌اند:

1. C.T.Bowring
2. Gibbs Hartley Cooper
3. Robert Fleming
4. Investment Insurance International

خلاصهٔ سخنرانیهای افراد مندرج در زیر در یک سمینار راجع به بیمهٔ ریسکهای سیاسی که در سال جاری در لندن برگزار شده بود و متن آن در شمارهٔ ماه اوت ۱۹۹۴ *World Policy Guide* (از انتشارات گروه بیمهٔ مؤسسهٔ *Financial Times*) به چاپ رسید، نقل شده است:

1. James Larkin
Credit Insurance Association Ltd.
2. Adrian Sulzer
Swiss Re.